

ВІДГУК

офіційного опонента

професора кафедри економіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, доктора економічних наук, професора **ЧЕРЕВКО Ірини Василівни** на дисертацію **ТОМАШЕВСЬКОГО Владислава Юрійовича** на тему: **«Ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відзначається високим ступенем актуальності й безпосередньо обумовлена процесами адаптації аграрного сектору економіки України до критичних викликів, спричинених повномасштабною війною, що вимагає пошуку нових моделей забезпечення економічної стійкості та диверсифікації виробництва.

Науковий інтерес до обраної проблематики підсилюється й дедалі відчутнішим впливом глобальних кліматичних змін, які змушують вітчизняних агровиробників переглядати структуру посівних площ на користь більш адаптивних і посухостійких культур. Нішевий сегмент зернових культур (таких як сорго, просо тощо) володіє високим біологічним потенціалом для вирощування в умовах дефіциту вологи і температурних аномалій. За таких умов підвищення ефективності виробництва нішевої продукції стає комплексним рішенням, що дозволяє одночасно нівелювати логістичні ризики воєнного часу та відповідати на екологічні виклики сучасності. Зазначене вище є підтвердженням того, що дисертаційне дослідження спрямоване на розв'язання пріоритетного науково-практичного завдання, що має важливе значення для зміцнення національної економіки та формування стійкої, багатовекторної моделі аграрного виробництва, здатної ефективно функціонувати в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

Науковий пошук автора інтегрований в систему планів науково-дослідної роботи Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема дисертація виконана в межах науково-дослідної теми «Прогнозування розвитку ринку зернових нішевих культур в умовах викликів і загроз продовольчій безпеці України (з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD)» (державний обліковий номер 0225U002892).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Ознайомлення з дисертацією та іншими матеріалами наукових напрацювань В. Ю. Томашевського дає підстави зробити висновок

про високий ступінь обґрунтованості сформульованих у ній наукових положень, висновків і рекомендацій, що зумовлено використанням комплексного методичного інструментарію дослідження і залученням значної кількості першоджерел. Логіка роботи вибудована на засадах системного підходу, що дозволило автору здійснити комплексне вивчення проблем розвитку нішевого зерновиробництва в умовах сучасних геополітичних викликів і кліматичних змін. Якість наукового пошуку підтверджується оптимальним поєднанням загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, де діалектичний метод слугував основою для вивчення динаміки виробництва нішевих культур у взаємозв'язку з економічними та екологічними чинниками. Застосування абстрактно-логічного та монографічного методів дозволило дисертанту здійснити ґрунтовний аналіз наукових доробок вітчизняних і зарубіжних учених, сформувавши цілісне бачення стратегічних пріоритетів диверсифікації агробізнесу в контексті вирощування нішевих зернових культур.

Достовірність отриманих результатів і сформульованих на їх основі висновків підкріплюється використанням широкого масиву інформації Державної служби статистики України та Державної митної служби за десятирічний період (2015–2024 рр.), що зумовлює статистичну значущість виявлених тенденцій. Використання розрахунково-конструктивного методу для розроблення проєктів із глибокої переробки сорго та вівса дозволило автору отримати точні кількісні показники, що ґрунтуються на реальних ринкових параметрах і біологічних характеристиках культур. Важливим аспектом, який підтверджує достовірність роботи, є коректне застосування економіко-математичного моделювання при обґрунтуванні системної інтеграції проса, гречки, вівса і жита в структуру посівних площ із позицій максимізації прибутку при одночасному дотриманні вимог науково обґрунтованих сівозмін.

Подана до захисту дисертація В. Ю. Томашевського є самостійно виконаною та завершеною науковою працею. Усі сформульовані в ній положення, висновки і рекомендації характеризуються високим ступенем достовірності, мають глибоке логічне обґрунтування та реальну практичну значущість.

Новизна наукових досліджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна результатів дослідження полягає в подальшому розвитку й уточненні теоретико-методичних засад ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур і її підвищення. Зокрема, автором запропоновано уточнення дефініції «нішеві зернові культури», в якому існуючі підходи доповнено врахуванням фіторемедіаційних властивостей цієї групи культур, що створює підґрунтя для більш комплексного розуміння еколого-економічного ефекту від виробництва їх продукції. Важливим науковим здобутком є розроблення прикладних аспектів еколого-економічної синергії при виробництві та переробці продукції нішевих зернових культур. Так, зокрема,

в роботі виокремлено і деталізовано метод фітомайнінгу у процесі вирощування цукрового сорго для подальшого виробництва з нього біоетанолу. Такий підхід дозволив автору вийти за межі загальних описів біологічних особливостей культур і здійснити конкретні розрахунки економічної вигоди від комплексного використання екологічного та енергетичного потенціалу культури.

Подальшого розвитку набули концептуальні засади диверсифікації агробізнесу через інтеграцію продукції нішевих зернових культур у ланцюги створення валової доданої вартості. Авторське бачення ґрунтується на використанні мультифункціонального потенціалу сорго і вівса як сировинної бази для технологічно складних переробних циклів. Обґрунтовані в дисертації довгострокові інвестиційні проєкти з поглибленої переробки цих культур доводять можливість подовження ланцюга вартості, що забезпечує економічний ефект як для аграріїв, так і для переробних підприємств.

Окремої уваги заслуговують запропоновані автором підходи до оптимізації структури посівних площ через системне залучення проса, гречки, вівса та жита як ключових нішевих культур. Використання математичного моделювання дозволило визначити таке співвідношення культур, яке забезпечує максимальний прибуток із одного гектара. Важливо, що отримані результати враховують не лише економічний інтерес, а й суворе дотримання агротехнічних вимог і правил сівозмін, що робить пропозиції автора практично цінними та екологічно виваженими.

У сукупності результати дослідження мають вагоме теоретичне та прикладне значення для забезпечення і підвищення ефективності нішевого зерновиробництва та екологізації агробізнесу.

Практична цінність результатів дослідження. Практична значущість дослідження підтверджується впровадженням його результатів у діяльність органів місцевого самоврядування і аграрних підприємств. Зокрема, розробки автора використано при формуванні стратегій і програм розвитку Узинської та Іллінецької територіальних громад. Прикладні рекомендації щодо оптимізації структури посівів і підвищення ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур знайшли практичне застосування в роботі агропідприємств ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина» і ТОВ «Золоті луки». Окрім того, теоретичні та практичні здобутки дисертації інтегровані в навчальний процес Національного університету біоресурсів і природокористування України, що в сукупності свідчить про високу актуальність і прикладну цінність отриманих результатів.

Повнота висвітлення результатів дослідження в публікаціях. Основні результати дисертації пройшли належну апробацію та повною мірою висвітлено у 12 наукових працях,

з яких 5 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 7 тез наукових доповідей. Зміст публікацій вичерпно розкриває ключові висновки дослідження та його наукову новизну. Презентацію та обговорення результатів роботи здійснено шляхом оприлюднення її основних положень на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, що дає підстави вважати апробацію результатів дослідження цілком достатньою та фаховою.

Оцінка змісту дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, списку використаних джерел і додатків. Структура роботи вибудована логічно та послідовно, її методика повністю корелює з метою дослідження, залучення значного масиву літературних джерел і статистичної інформації, що дозволило глибоко й ґрунтовно дослідити обрану проблематику.

У першому розділі *«Теоретико-методичні засади формування ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур»* висвітлено сутність нішевих зернових культур, їх економічне, соціальне й екологічне значення, розкрито сутність, особливості формування і методичні основи дослідження ефективності їх виробництва. Автором опрацьовано і систематизовано теоретичні підходи до трактування поняття «нішеві культури», на основі чого сформовано власне розуміння нішевих зернових культур як таких, що призначені для вузького сегменту споживачів, характеризуються невисоким рівнем конкуренції у галузі, володіють фіторемердіаційними властивостями і використовуються в сівозміні як попередники чи для пересіву загиблих основних культур. Обґрунтовано комплексне значення нішевих зернових культур, яке виявляється в можливості одночасного забезпечення результату в економічному, екологічному та соціальному вимірах. Визначено сутність ключових економічних категорій, які формують теоретичний базис дослідження, і здійснено їх розмежування. Зокрема, обґрунтовано нетотожність «ефективності» як співвідношення результатів до витрат і «результативності» як ступеня досягнення запланованого результату. Аргументовано системний характер ефективності, за якого її економічний, екологічний і соціальний види перебувають у взаємозв'язку та взаємобумовленості.

Другий розділ *«Рівень, динаміка та ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур в Україні»* присвячено дослідженню розвитку і розміщення виробництва основних нішевих зернових культур в Україні та його ефективності. Автором виявлено, що скорочення впродовж останніх десяти років площ під нішевими культурами та зниження ефективності їх виробництва зумовлене детермінантами політичного, економічного і загальносистемного характеру, зокрема ціновою волатильністю й логістичними розривами.

У третьому розділі «Перспективи розвитку і напрями забезпечення економічної ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур» обґрунтовано доцільність упровадження інноваційних напрямів переробки продукції нішевих зернових культур на прикладі сорго та вівса з урахуванням ефектів реалізації їх біологічного потенціалу, що на рівні з економічним обумовлює забезпечення екологічного ефекту. Автором здійснено моделювання ефективного виробництва продукції нішевих зернових культур із досягненням балансу між критеріями економічної ефективності й дотриманням науково обґрунтованих вимог системи сівозмін. Виклад матеріалу дисертації змістовний і доступний, водночас ґрунтується на науковій термінології.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових праць автора підтверджує дотримання принципів академічної доброчесності. Фактів плагіату чи інших порушень не встановлено. Усі запозичені ідеї, твердження та цитати належним чином оформлені відповідними посиланнями на першоджерела. Текст роботи написано державною мовою, з належним використанням термінологічного апарату. Табличний і графічний матеріал є інформативним, що суттєво полегшує сприйняття об'ємного масиву статистичних даних і складних економіко-математичних моделей. Бібліографічний опис використаних джерел і посилання на них у тексті виконано відповідно до чинних стандартів.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація оформлена згідно з вимогами, має чітку, логічно вибудовану структуру, що включає анотацію, вступ, три взаємопов'язані розділи, змістовні висновки, список використаних джерел і додатки. Текст написано із дотриманням стандартів академічного стилю, що забезпечує легкість сприйняття складних економічних категорій. Кожен розділ роботи логічно впливає з попереднього, а отримані результати є прямим і вичерпним відображенням вирішення поставлених у вступі завдань. Отже, дисертація В. Ю. Томашевського є завершеною науковою працею, що цілком відповідає критеріям новизни, практичної цінності та системності викладу.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи науковий рівень дисертації В. Ю. Томашевського загалом, вважаємо за доцільне виокремити низку дискусійних положень:

1. Поділяючи авторську позицію щодо вагомого значення нішевих культур як ефективного «страхового» інструменту в разі загибелі основних посівів, вважаємо, що доцільним було би більше детальне висвітлення методики оцінювання економічної доцільності такого пересіву. Зокрема, варто було б уточнити, як саме в інтегрованій системі

показників враховується альтернативна вартість ресурсів при виборі між нішевими зерновими культурами і відведенням площ під пар у контексті забезпечення екологічної ефективності.

2. При систематизації методичних підходів до оцінювання ефективності бажано було б зробити акцент на ієрархічності запропонованих показників. Зокрема, доцільно було б чіткіше визначити пріоритетність між критеріями економічної прибутковості та екологічного ефекту (фіторе mediaції) у випадках, коли ці цілі можуть вступати в короткострокове протиріччя під час прийняття управлінських рішень.

3. На основі результатів факторного аналізу, який підтвердив критичний вплив вартості матеріальних ресурсів на рентабельність виробництва продукції нішевих зернових культур, доцільно було б обґрунтувати пропозиції щодо використання аграріями енергоощадних технологій. Це дозволило б нівелювати ризики високої цінової волатильності ресурсів і зміцнити еколого-економічну стійкість виробництва нішевих зернових культур.

4. Визнаючи обґрунтованість запропонованого моделювання ефективного виробництва нішевих культур із чіткою територіальною прив'язкою (зокрема, жита для Полісся та сорго для Степу), вважаємо за доцільне глибше висвітлити в роботі адаптивність цієї моделі до динамічних кліматичних змін останнього десятиліття. Варто було б додатково аргументувати, наскільки відсоткове закріплення площ враховує ризики зміщення агрокліматичних зон на Північ, що в перспективі може суттєво змінити умови вирощування традиційних для цих регіонів культур, наприклад, жита чи вівса.

Висловлені зауваження і побажання не применшують високої наукової цінності й практичної значущості результатів дослідження В. Ю. Томашевського та мають переважно дискусійний характер і можуть стати підґрунтям для подальшого наукового пошуку.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Томашевського Владислава Юрійовича на тему: «Ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур» є цілісною та самостійно виконаною науковою працею. Сформульовані автором положення, висновки і практичні поради відзначаються високим ступенем обґрунтованості, науковою новизною та мають вагомое теоретичне значення. Структура і зміст роботи повністю корелюють із визначеною метою та завданнями, забезпечуючи всебічне розкриття досліджуваної проблеми.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладення в опублікованих наукових працях повністю відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Таким чином, дисертація на тему: «Ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур» відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 051 «Економіка»,

вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Томашевський Владислав Юрійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент професор кафедри економіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, доктор економічних наук, професор Ірина ЧЕРЕВКО